

BÜYÜK BİR TÜRK DESTANI YAZMA FİKRİ ETRAFINDA

The Idea of Writing a Long Epope

Yrd. Doç. Dr. Ümmühan BİLGİN TOPÇU*

ÖZ

Anadoluculuk, siyasi ve sosyal şartların desteklediği milliyetçilik fikri içerisinde şekillenen bir fikirdir. Kendilerini Türkçülere göre daha gerçekçi olarak gören Anadolucular, uyanış devirlerinin belli dinamiklerle toplumlari çok daha ilerilere taşıyabileceğini bunun için de ütopyalar yerine temelleri hayatın içerisinde olan fikirlere ihtiyaç duyulduğunu savunurlar. Hilmi Ziya bu fikri savunanların önde gelenlerindedir. O, anonim eserlerin en zenginlerinden biri olan destanı da halkı anlamak ve anlatmak için en uygun araç olarak görür. Destanlar hem halka değerlerini hatırlatacak hem de modern edebiyatların güçlü hamlelerinde kaynaklık edecek özel malzemelerdir. Bu fikirlerle destan konusuna özel bir ilgi göstermiş ve yapılan çalışmaları takip edip değerlendirmiş, çevresinde destan yazabileceklere bu fikri telkin etmiş, hattâ kendi de destan yazma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu yazıda Hilmi Ziya'nın destana yönelik dikkatleri ve yakın çevresiyle destan yazma teşebbüsleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Anadoluculuk, Hilmi Ziya Ülken, Büyük Türk Destanı

ABSTRACT

Anatolianism, is an idea that formed by nationalistic approaches which supported by social and political conditions. Anatolinists who consider themselves as more realistic comparing to Pro Turkics, believe that reconstruction period of the societies can help the progress in much better way with certain social dynamics. In order to happen, real ideas which is derived from daily life dynamics is needed more than utopias. Hilmi Ziya Ülken is one of the biggest names of the intellectuals who think that way. He considers the epopes which are one of the richest form of anonyms literature, as best way to understand the society and best tool to express the ideas. The epopes are very special products that both make the people realize the value of it and become resources for the progress in modern literature. With these ideas, Hilmi Ziya had paid very special attention to the epopes and followed the researches made on this subject. He also supported the people around him who can write an epope, besides even himself, attempted to write some... In this research, Hilmi Ziya's special attention to the epopes and his writing attempts are subjected...

Key Words

Anatolianism, Hilmi Ziya Ülken, The Great Turkish Epope

Anadolu'nun sadece bir vatan olarak değil, kendi içinde dinamikleri olan bir kaynak olarak kabulü ve bu haliyle edebî eserlere yansması, Millî Mücadele yıllarında dikkat çekecek ölçüde yoğunluk kazanmıştır. Yıllardır ata yadigarı olarak varlığından haberdar olunmasına rağmen değerinden yeni yeni haberdar olunan bir mücevher gibi Anadolu, birdenbire ışıltısıyla aydınları cezbetmiş ve bu ışık etrafında farklı gruplaşmalar olmuştur. Anadoluculuk hareketi de bunlardan biridir. Hilmi Ziya Ülken'in çevresinde şekillenen bu hareket, Gökalp ve arkadaşlarına atfettikleri Turancılığın ütopyik olduğunu iddia ederek Yahya

Kemal'le tanıdığımız Anadolu toprağının yeni bir millet yarattığı tezine benzer bir tezle Anadolu Türklüğünün yüzyıllar içinde kendi kültürünü ürettiğini ve bu süreç içerisinde Orta Asya Türklüğünden farklılaştığını savunur. Hilmi Ziya Ülken, daha Mülkiye yıllarında bu fikirlerini arkadaşlarıyla paylaşmakla kalmamış, *Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri* başlıklı bir kitap yazmıştır. Ülken, bu kitabı taş baskısı olarak çoğaltmış ve yakın çevresine dağıtmıştır(Yayınlanmamış bu eserden hatıralarda sıkça söz edildiği halde esere henüz ulaşılamamıştır). 1922'de bir komandit şirket kurarak Anadolu mecmuasını çıkarmıştır. Mec-

* Başkent Üniversitesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Öğretim Üyesi, ummuhan.topcu@mynet.com

mua, fikirlerini yayacak, özellikle edebî arayışlarını örneklendirecek bir araçtır. Üken ve arkadaşlarına göre yeni bir coğrafyada farklı kültürel etkilerle şekillenen bu toplumun irkî bağlar dolayısıyla diğer coğrafyalardaki “akrabaları”yla aynı millet olarak kabul edilmesi doğru değildir. Anadolu’da yeni bir “birleşim” oluşturan bu milletin ortak değerlerini yansıtan ürünler, yani bu sürecin anonim ürünleri, “uzak akrabalarımız”la farlılığımızı açıkça ortaya koyar.

“Uyanış devirleri” birleştirici unsurların gün yüzüne çıkarıldığı devirlerdir ve “doğal “ olmayan, zoraki birlikteliklerle bir hamle yapmak mümkün değildir. Türklük, Anadolu coğrafyasında Millî Mücadele sonrası bir uyanış süreci yaşamakta idi ve Türk milletinin bu süreci destekleyecek “gerçekçi” yaklaşımlara ihtiyacı vardı. Başta Hilmi Ziya Ülken olmak üzere Remzi Oğuz Arık, Mehmet Kaplan, Nurettin Topçu gibi isimlerin üç aşağı beş yukarı müşterek olduğu Anadoluculuk fikrini çok kısaca böyle özetleyebiliriz. Hareketin bütünlük arz ettiğini söylemek için bazı engeller vardır; ancak bu seyir ayrı bir konudur; Hilmi Ziya ve arkadaşlarının Türk Rönesansı arayışlarını daha önce değerlendirdiğimiz için burada o boyuta da fazla değinilmeyecektir (Topçu 2005). Bu yazıda anlatmaya çalışacağımız, Hilmi Ziya Ülken ve bir gurup arkadaşının millet fikrini destekleyecek ve uyanış sürecine katkıda bulunacağını, hattâ yeni edebiyata kaynaklık edeceğini düşündükleri büyük bir Türk destanı yazma gayretleridir.

19. asrın ortalarında Avrupa’da uyanan milliyet cereyanları ve romantizm hareketleri dikkatleri halk ürünlerine yöneltmiş, sanatta ve özellikle edebiyatta millî kökler araştırılmaya başlanmıştır.

Bütün otoriteler, destanların kültürel yapılanmadaki rolü üzerinde hemfi-

kirdir: Destanlar, edebiyatların temelidir ve milletler, “kaynaşma devirlerinde” yine destanlara dönerek oradan feyzalır. Böylece destan, hem milletleşme sürecinde çok önemli bir hizmet görür hem de modern edebiyata kaynaklık eder. Yeni edebiyatlar bir kaynaktan beslenmelidir; bu kaynak, destan olursa edebiyat kimlik ve kişilik kazanabilir. Zira, öncelikle millî olamayan bir eserin gerçek anlamda bir hamle gerçekleştirmesi ve evrensel talip olabilmesi mümkün değildir.

Hilmi Ziya’ya göre destanlar bir milletin has malıdır. Süleyman Hayri Bolay’ın kızından naklettiği şu ifadeler, Hilmi Ziya’nın hem Türklük hem de destanla ilgili fikirlerini anlamak açısından önemlidir: “*Babam şöyle derdi: Anadolu örfünün pınarı Orta Asya Türkmenleridir. Oğuz Destanı, Manas Destanı gibi destanlar bunun örnekleridir. Ama Oğuz, Anadolu’ya Müslüman olarak geldi. Burada Oğuz, Köroğlu’na, Tahir ile Zühre’ye, Kerem ile Aslı’ya, Ferhat ile Şirin’e, Battal Gazi’ye dönüştü. Bunların destanları yazıldı. Destan bu milletin has malıdır. Bu bakımdan Anadolu kültürü düşüncemizin menbaıdır.*” Yine kızının ifadelerine göre bu kaynağı yerinde görmek ve tanımak üzere babası kendi isteğiyle Anadolu’da görev yapmıştır (Bolay 2002 :55).

Anadolu dışındaki Türklüğü uzak akraba olarak nitelendiren ve eski kültür izlerinin günümüz insanına aşına olmadığını savunan Hilmi Ziya, İslâmiyet öncesi Türk destanlarını da destanın payen kapısı olarak nitelendirir. *Türk Milletinin Teşekkülü* başlıklı yazısında “kültürümüzün kaynakları”ndan biri olarak destanları anlatan yazar, İslâmiyet öncesi destanların bir kısmında Türk adının bile geçmediğini ifade ederken onların Anadolu insanına uzaklığını ifade etmeye çalışır. O dönemden Anadolu’ya taşınan destanî malzeme olarak Oğuznâme’den

söz edilebileceğini iddia eder. “*Oğuz destanının esaslı hikâyeleri Anadolu’da İslâm devrinde hemen tamamiyle unutulmuştur. Bunlardan yalnız Bayböreğ hikâyesi bir dereceye kadar saklı kalmış. Oğuz ve Basat hikâyesi de Şah İsmail adı altında İslâmî şekilde devam etmiştir.*” Ülken, bu “İslâmîleşme”nin ne oranda olduğunun esaslı incelemelerle tespit edilebileceğini savunur. O, eski Türk destanlarının Orta Asya coğrafyasındaki halleriyle Anadolu’da yayılmamasına rağmen, İslâmî Anadolu destanlarının Anadolu dışındaki Türk dünyasında yayılmalarını da Anadolu’daki Türk kültürünün farklılaşmasının delillerinden biri olarak görür(Ülken 1976:280-335).

Ülken’e göre halk muhayyilesinin destan oluştururken yaptığı deformasyon da önemli değildir(Yani Türk olmayan bir karakterin Türk olarak değerlendirilmesi, Hazret-i Ali’nin Anadolu’nun Türkleşmesinde rol almış gösterilmesi gibi). Burada çekirdek olay ve değerler sistemi ön plana çıkartılmalıdır (Ülken agm).

İslâm öncesi veya Anadolu öncesi Türk hayatını değerlendirenlerin oldukça uzak noktalara düştüklerine şahit oluruz. Hilmi Ziya’nın duruşu bu noktada daha ılımlı bir yol olarak kabul edilebilir. O dönemi bütünüyle dışlamadan Anadolu’cu bir çizgi oluşturma gayretlidir; toplum yeni bir coğrafyada yeni değerler üretmiştir. Daha sonra aynı fikri paylaşacakları Behçet Kemal tarafından bu fikir, mısralara şöyle taşınır:

*Bir sel vardı Sir suyundan koparak
Aral’ı Hazar’ı gölü yapıp,
Akıyordu büyük denize doğru
Bozkurt’un açtığı ilk ize doğru
Bir insan seli ki Oğuz soyundan
Selçuk’un atası Kınık boyundan*

.....

*Bitti artık eski Bozkurt masalı
Alparslan gerçeğe mühür basalı*

(Çağlar)

Halka yöneliş, Batı’dakine paralel olarak bizim edebiyatımızda da görülür; üstüne bir de bir Kurtuluş Mücadelesi’nden millî bir devlet oluşturmaya çalıştığımız da düşünülürse bu yönelişin bizde daha net gözlenebilmesi normal karşılanır. Gerçekten de bu, Türk kültür kaynaklarının en çok ele alındığı devredir. Ülken bu yönelişe ters düşen bir noktaya işaret ederek Anadolu’da oluşan destanlara ilgisiz kalınmasından yakınır: Türkiye’de, Anadolu coğrafyasında üretilen bu destanlar göz ardı edilirken L.Szamatolski, H.Ethe, H.L.Fleicher gibi isimlerin bu destanları; E. Littmann, Dr.Otto Speis, Th.Menzel gibi isimlerin halk hikâyelerini incelediğini belirtir. Ülken, bu konuda yapılan birkaç çalışmayı da yetersiz bulur. “*Onların modern millî hayat içerisinde yaşayacak değerler haline getirilmesi*” asıl hedeftir(Ülken 1976: 294-295). Görüldüğü üzere, Türklüğün bütün kaynağını Anadolu öncesinde arar görünen anlayışı hedef alarak, altı yüzyıllık bir İslâmîleşme sürecini yok sayarak “yaşayan değer üretilemeyeceğini” savunur. Ülken bunu söylerken asıl hedefinin bu destanları değil, onlarda gizlenen değerleri gün yüzüne çıkartmak olduğunu da ifade eder.

Ülken ve arkadaşlarına göre de Anadolu Türklüğü, Orta Asya Türklüğünden farklılaşmasına rağmen, henüz milletleşme sürecini tamamlamamıştır; destan milletinin sevgi, gurur, fazilet, cüret, feda-yı nefis gibi değerlerini dile getirerek milletleşme sürecine başka hiçbir şeyin yapamayacağı katkıyı sağlayacaktır. Bunun için kaynağı bu coğrafyada üretilen değerler olan eserler inşa etmek gerektiğini savunurlar. Türklerin pek çok destan parçası vardır; ancak Hilmi Ziya ve arkadaşları onların uzak akrabalık dışında bu toplumun insanına hitap etmeyeceğini savunurlar. Bu noktada, döneminin, destana yönelen Ziya Gö-

kalp, Fuat Köprülü, Zeki Velidî Togan gibi isimlerinden ayrılır. O grup, eski Türk destanlarını tasnif ve değerlendirmeye çalışırken Ülken ve arkadaşları, Anadolu coğrafyasında yüzyıllar içerisinde değişen veya üretilenlerle meşguldür ve onların harmanlanmasıyla büyük bir Türk destanı yazılabileceği düşünürler.

Bir yanda bir destan oluşturma gayreti, diğer yanda Türk kimlik ve kültür değerlerinin tespiti arayışı. Bunlar çelişen beklentiler değildir; ancak bütünüyle de aynı şeyler değildir; biri daha zemine yönelik, diğeri daha gün yüzünde bir çalışma. Ülken'in ,en azından başlangıçta, bu ikisini paralel götürmeye çalıştığı görülür.

Hilmi Ziya Ülken, destan konusunu ele aldığı ilk yazılarından biri olan "Anadolu Örfü ve Destanlar"da sanatın soyut anlamda faydacı olmadığını; ancak destan ve lâtifenin bu yönden diğer sanat ürünlerinden ayrıldığını ifade eder. Toplumun ve örfün yaratıcı gücünün bu eserleri ortaya koyduğunu söyler. Ona göre Nasrettin Hoca lâtifenin Battal Gazi ve Köroğlu destanın örnekleridir. Bu üç millî kahramanla Anadolu halkının özdeşleştiğini savunur. Batı'nın destanlarına sahip çıktığını ve bunlarla büyük eserlere kaynak yaratıldığını izah eder (Ülken 1340:25-32/59-63).

Bilindiği gibi dünyaca tanınan destanların bir kısmı araştırmacılar, bir kısmı şairlerce derlenip düzenlenmiştir. Destan bütün kültürler için bir varlık kaynağıdır; hattâ Batı, Rönesansını destan kültürüne dayandırmıştır. Anadoluçulara göre, bu coğrafyanın ürettiği anonim malzeme de pekâlâ bir Türk Rönesansına kaynaklık edecek şekilde düzenlenebilir. Hilmi Ziya, araştırmacıardan çok şairlerin bu işe soyunması için gayret sarf eder. Ona göre bir veya birçok şair bu duygulara tercüman olabilir ve parçaları birleştirerek büyük bir destan oluşturabilir. Ülken'i bu fikir o

kadar heyecanlandırır ki bir yandan bu fikre uygun eser vermek üzere sanatçı arkadaşlarını yönlendirmeye çalışırken diğer yandan kendi de bu tarz denemelerde bulunmaktan kendini alamaz.

Aslında Anadoluçuların destan girişiminden çok önce ilk destan teşebbüsü, Tarhan takma adıyla 1914'te Ergenekon'dan Çıkış- Yeni Gün isimli manzum bir destan yazan Ömer Seyfettin'den gelir (Tansel 1992:65). İkinci hamle de yine yakın bir isimden gelir: Ziya Gökalp'ten. Gökalp, 1915 Haziranında *Millî Tettebbular Mecmuası*'nda eski Türklerin içtimaî teşkilatını anlatırken "menkabe"lerden söz eder; yine aynı yıl yayımladığı *Kızıl Elma*'da masal ve destanlardan örnekler verir; *Türk Türesi* kitabında destanların Türk inanç sistemi ve sosyal hayatı içindeki yerine temas eder. (Gökalp'in bu kitabı daha sonra *Türk Türesi* adıyla dili sadeleştirilerek yayımlanmıştır.) Yazar bu eserle daha çok Türk inanç sistemini açıklamayı hedefler. Bunu yaparken Türk mitolojisi başlığıyla destanları da ele alır ve belli başlı Türk destanlarını özetledikten sonra destanların Türk toplumlarındaki yerlerine değinir: Ona göre destanlar, bir yönleriyle dinî nitelikli metinlerdir ve törenlerde okunarak bir manevî iklim oluştururlar. Diğer yönleriyle toplumsal kurumların ve sosyolojik birimlerin nasıl oluştuğunu, ilâhî yetkilerle donatılmış "yöneten"lerin erklerinin kaynağının ne olduğunu dinleyenlere anlatırlar. Yani Gökalp'e göre destanlar, eski Türk toplumu için mistik ve didaktik ürünlerdir (Ziya Gökalp 1972). Bu nedenle Gökalp, destanların didaktik yönünü kullanmakta, kültürel bir iklim oluşturmada onlardan yararlanmak istemektedir. Hilmi Ziya gibi Gökalp de sosyolojik tespitlerle yetinmeyip destan metinleri düzenleyerek yayımlamaya başlar. Yeni Mecmua'da arka arkaya Deli Dumrul (Ziya Gökalp 1917a:73), Tepegöz (agy

1917b:93), Yaradılış (agy 1917c:113), Boğa ile Boğaç (agy 1917d:127) manzumelerini yayımlar. Bunların her biri birkaç sayfalık manzumelerdir. Gökalp çalışmalarında bir ayırım gözetmemiş, Dede Korkut Hikâyelerine yani İslâmiyet sonrası metinlere de yer vermiştir. Destana veya anonim eserlere sinmiş milli ruhu ortaya çıkarma noktasında Ziya Gökalp'le Hilmi Ziya Ülken aynı görüştedirler.

Ahmet Kabaklı'ya göre Gökalp de bir Türk Rönesansı arayışındadır (Kabaklı 1978:70). Ancak bu konuda Ülken kadar net bir irade ortaya koymuş değildir. Hilmi Ziya'dan farklı olarak Gökalp ayrıca, ürünlerin kendi dönemlerinde romanın yerini tuttuklarını; bugünse romanın destanın yerine var olduğunu savunarak bir anlamda "Destan devri kapanmıştır.", diyenlere destek vermiştir (Ziya Gökalp 1980:128).

Ömer Seyfettin de mitoloji ve destana ilgisini sürdürür. Öncelikle Yunan mitolojisine yönelen sanatçıları hikâyelerinde şiddetle eleştirerek bizim de masallarımız olduğunu söyleyerek ithal malzemeye ihtiyaç duymadığımızı savunur (Demir 1997:2). Bu ilk öfkesi geçtikten sonraysa 1918'de İlyada ve Kalevela'yı çevirecek ve bir yıl sonra da yarım bıraktığı Koroğlu destanına başlayacaktır. Millî Edebiyat sanatçılarının halka yönelmesi zaten hareketin özüne uygundur, ancak bugünkü değerlendirmelerde onların destana yönelmeleri de çok göz önünde bulundurulmaz.

Yeni Mecmua'daki denemeleriyle Gökalp, Hilmi Ziya ve arkadaşlarının coğrafyaya dayalı millet anlayışının aksine örnekler verse de devrin gençlerinin ilgisini çeker. Hilmi Ziya, Ömer Seyfettin'in çalışmalarına hiç değinmeden Gökalp'i hedef alır: Bu tür çalışmalarla "büyük destan" hedefine ulaşılamayacağını; çünkü öncelikle bu parçaların halktan çıkmadığını ve Gökalp'in, kitaplardan öğrenilen bir destanı yaratmaya

çalıştığını savunur. Ayrıca bu metinlerle Gökalp, halk söyleyişini yakalayamamıştır (Ülken 1951:5). Destan yazılırken halk söyleyişi yine halk motifleriyle birleştirilmeli ve esere titiz bir işçilikle yerleştirilmelidir. Halk şiirine nüfuz, sadece masal, koşma okumakla olmaz; deyiş, ağız, tekerleme de öğrenmeli; bunun için halk içinde yaşamalıdır. Bu da uzun ve yorucu bir süreç gerektirir.

Destanda duygu ve fikir bütünlüğü olmalıdır; özellikle epik şiirde bu şarttır. Aslında Batı şiiriyle bizim şiirimizi ayıran da budur. Fikret ve Yahya Kemal de bu bütünlüğün peşindeydi. Millete, vatan ve geleceğe sıkı sıkıya bağlanmayan eserlerle kahramanların beşeri özelliklerini vurgulamak mümkün değildir. Her destan bir yanı sıra dünya edebiyatlarına açılmış bir kapıdır; ancak, o seviyeye yükselebilmek için öncelikle millî olmak zorundadır (Ülken agm :10). Ülken, görüldüğü gibi her şeye rağmen bu ilk teşebbüsü ilgiyle izler; ancak onun destan arayışını Gökalp'in çalışmaları karşılamaz.

İlk Çağ destanları mitolojiye, Orta Çağ destanları dine yaslanmaktadır. Hilmi Ziya'ya göre yeni yazılacak destan, tarih şuuruyla dayanmalıdır. 1941 sonrası destan sınırları genişletildi. Oysa "*İrkin tarihi olur, destanı olmaz. Nibelungen, bütün aryalardan, hattâ bütün Germenlerin değil, Almanların destanıdır.*" Hilmi Ziya'ya göre zaman içinde tarih fikrinde olduğu gibi destan fikrindeki abartmalar da ortadan kalkacaktır. Ülken, ırka dayalı olduğunu düşündüğü Türkçü yaklaşımların da değişebileceğini ve Anadolu yaklaşımların ağırlık kazanacağını ima eder. "Gerçekçi" olarak nitelendirdiği Anadolu milliyetçiliğini şekillendirecek araçlara ihtiyaç vardır. Destan da bu malzemelerin en kayda değeridir.

Destan, toplumun muhayyilesini yansıtmalıdır. Halkın, efsanelerle dini; masal hikâye ve kıssalarla, lâdini

ürünler ürettiğini savunan Hilmi Ziya, destanların bu çeşitli mahsullerin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu ifade eder. Kısacası destan diğer anonim ürünlere göre çok daha kapsamlıdır. Henüz millî ruhun şekillenmediği devirlerde, kendiliğinden teşekkül eden destanların, millî benlik arayışına giren toplumlarda “inşai” olabileceğini ifade eder (Ülken 1951b:2). Firdevsî'nin Şehnamesi buna örnektir. Ülken ve arkadaşları, Türk milletinin Anadolu'da yeniden teşekkül ettiğini; özellikle Kurtuluş Mücadelesi sonrası yeni bir kimlik kazanmada köklerimize ait malzemenin önemli olduğunu ortaya koymaya çalışırlar. Ona göre bu kaynaktan beslenen bir eser yazarken sunî olmaktan kaçınmak gerekir. Bu husustaki hassasiyetini, konuyla ilgili hemen her yazısında bunu ifade etmesinden anlıyoruz. Bu nedenle ne kadar görkemli olursa olsun topluma iz düşümü olmamış bir tarih sayfası destanlaştırılmaz. Herhangi bir malzemenin destana girebilmesi için toplumun onu taşımaya değer gördüğünü, anonimleştirdiği parçalarla göstermesi gerekir. Yine aynı sebeple hayal mahsulü bir olay da destanda toplumun malıymış gibi gösterilemez. Dolayısıyla Ülken, yapma destan oluştururken de doğal destan dokusuna sıkı sıkıya sadık kalmak arzusundadır.

Bu çerçevede büyük Alman bestekârı Wagner'in çalışmaları yazarın ilgisini çeker. İlk ortaya çıktıkları devirden yüzyıllar sonra yazdıkları destanlarla milletlerini onurlandıran Firdevsî ve Homeros kendi milletlerine hizmet ettikleri gibi, Wagner de Alman halk destanlarına ve Alman mitolojisine can katmıştır. Ülken, aynı şeyin, bir Türk destanında mümkün olup olmadığını sorgulamaya başlar. Yüzyıllar içinde Osmanlı'nın ihmaline uğramış olan destanın itibarını iade etmek, yazara mümkün görünür. Bu destan elbette ki millet anlayışları-

na uygun olarak Anadolu'nun fethinden sonrasını işleyecektir.

Destan yazabilmek için Anadolu söyleyişini yakalayabilmek, onun için de Anadolu'ya açılmak, halkın içinde o ifadeyi aramak gerekir. Bu da sadece hevese ve malzemeye değil zamana muhtaç bir çalışmadır. Kalkıştıkları işin boyutlarından haberdardır ve Ülken'e göre gerçek anlamda Anadolu ruhuna nüfuz etmek ve ona uygun bir destan oluşturabilmek, birkaç kişinin değil, bir neslin bile altından rahatça kalkamayacağı bir iştir. Buna rağmen bu onu yıldırılmaz ve karınca kadarınca da olsa bu fikre hizmet etmek ister.

Hilmi Ziya'nın, 1918'de halka nüfuz edebilmenin yollarını gençlere izah etmek üzere *Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri* adıyla bir kitap yazdığını daha önce ifade etmiştik. “*Tepegöz*”, “*Şiirimin Kıvılcımı*” gibi denemelerle (Bunlardan *Tepegöz*'ün yarım kaldığını, diğerinin de yarısı kayıp olan bir müsvedde olduğunu kendi ifade eder.) bir yandan bu tarz eserlere öncülük yapmaya diğer yandan da gençlere bu projeyi anlatmaya çalışmaktadır. Onun fikirlerine ilk destek Mülkiye'den arkadaşı olan Haluk Nihat (Pepeyi)'tan gelir. Onunla Tahir ile Zühre ve Şah İsmail çalışmaları üzerinde dururlar. Kısa sürede şekillendirdikleri bu parçaları Hilmi Ziya, babasının evinde kalabalık bir grup arkadaşına okuduğunu anlatır. Heyecanla ortaya çıkan destan parçaları hep beraber okunur eleştirileri yapılır. Bu çalışmalar gençlerin ilgisini çeker, halka giderek genişler. Artık Ahmet Kutsi (Tecer) ve Mülkiyeli arkadaşlarının bazıları da onlarla bu çalışmalara katılır. Ülken, yine aynı heyecanla 1919 yılında *Anadolu'nun Hakikî Merkezi* isimli bir kitap daha yazar. (Ne yazık ki bu kitap da Hilmi Ziya'nın basılmamış ve bulunamayan eserleri arasındadır.)

Sadece sanatkarların değil, destan

konusu bilim adamlarının da ilgisini çeker ve destan yazmaya çalışanlara destek vermek için çaba sarf ederler. Mükrimin Halil Yınanç, onlara tarih ve efsanelere konu olmuş isimlerden destan konuları teklif eder. Grup tarafından bu malzeme destana uygunluk açısından değerlendirirler. 1921’de Hilmi Ziya, *Tahir ile Zühre’yi* manzum tiyatro olarak yazar(1921). Aynı yıl Haluk Nihat, bir arkadaşıyla *Aşık Garip’i* kaleme alır; ancak Hilmi Ziya’ya göre bu çalışmalarla mevcut halk masalına bir şey katamazlar. Buna rağmen Muhlis Selâheddin tarafından bestelenen bu eser sahnelenir. Hilmi Ziya 1922’de bu kez Battal Gazi Destanı’nı yazmak üzere yola çıkar ve bu destanın bir parçası olarak *İznik Destanı’nı* yazar. Bu parça, Anadolu mecmuasında yayımlanır (Ülken 1924). Aynı dönemde Haşim Nahid *Ademle Havva* adlı bir manzum kozmogoni yayımlar.

Bu ilk denemeler kendilerini tatmin etmemiş olacak ki Anadolu’yu tanımak, söyleyişe hakim olabilmek için bir süre yazmayı bırakıp kendilerini “yetiştirmeye” çalışırlar. Bunu için seçtikleri yol cönknâmelerden koşma ve destan parçaları kopya etmektir (1920). Bu çalışmalarda bulunanlar arasında, Anadolu mecmuasının yazı işleri müdürlüğünü yapacak, daha sonra Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’yla Halk Bİlgisi Derneğini kuracak ve Halk Bilgisi Haberlerini çıkaracak olan Mehmet Halit (Bayrı) de vardır. (Mehmet Halit, bununla kalmayıp Anadolu mecmuası başta olmak üzere bazı dergilerde takma isimlerle âşık tarzı şiirler de yazacaktır.) Daha sonra bu yönü hiç gündeme gelmeyecek olan genç şair Necip Fazıl da Anadolu Mecmuasının şair kadrosundadır. Aslında onun bu dönemde, okul sıralarından itibaren arkadaş oldukları Ahmet Kutsi Tecer ve fakülte yıllarında tanıştığı Ahmet Hamdi’nin etkisi altında olduğu söylenebilir. Bu şiirlerinde “yurt güzelle-

mesi” havası vardır. Bu yıllarda özlemini çektiği fırsatı yakalar ve Paris’e gider. Daha sonra hareketi değerlendirdiği sınırlı ifadelerde o bilindik sert yargılardan çekinmeyecektir.

Çalışmalar belirli bir ivme kazanmışken hayat bu ekibi farklı noktalara sürükler ve destan yazma teşebbüslerinin birinci devresi kapanmış olur. Ancak diğer taraftan bu alandaki ilmî çalışmalar göze çarpar: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Halk Bilgisi Derneğini kurar (1927); dernek *Halk Bilgisi Dergisi’ni* çıkartır. Ziyaeddin Fahri’nin teşebbüsü yarım kalınca bu defa Mehmet Halit (Bayrı), İstanbul’da *Halk Bilgisi* Haberleri’nin uzun soluklu olarak çıkartılmasında büyük emek sarf eder. Dergide büyük oranda derlemelere yer verilir. Halkevleri bu dergide yayımlanacak malzemeyi derleyip toplaması için kendi bünyesinde özel bir kol oluşturur. Bu çerçevede Naki Tezel ve Eflâton Cem Türk masallarıyla ilgili çalışmalar yaparlar. Aynı yıllarda Mehmet Fuat Köprülü, Zeki Velidî Togan’ın Türk destanlarının oluşumu ve tasnifi konusundaki çalışmalarını dikkat çeker. Köprülü, Gökâl’le *Türk Tettebbular Mecmuası’nda* yazdığı gibi, Zeki Velidî Togan ve genç araştırmacı Nihat Sami Banarlı’yla *Atsız Mecmu’a’da* da aynı konuda yazılar yayımlar (1931).

Hilmi Ziya bir yandan bu çalışmalarını izlerken bir yandan da Hüseyinzâde’nin “şark hümanizması fikri”yle ilgili *Füyuzât* ve *Hayat* mecmuaları ve *Terakki* gazetesinde yayımladığı yazılara dikkat kesilir(1929). Hüseyinzâde, muhtemel bir Türk destanı teşebbüsünün *İlyada* gibi değil *Şehnâme* gibi olması gerektiğini; çünkü Batı hümanizmasıyla Şark hümanizmasının mantığının farklı olduğunu savunur. Hilmi Ziya ise, Hüseyinzâde’ye rağmen Batı klâsik ruhandan almamız gereken çok şey olduğunu savunur.

Hilmi Ziya, Siyavuş konusunu an-

latan iki eser kaleme alır: Biri *Sudabe* hikâyesi, diğeri *Siyavuş* adlı mensur dram(1927-1928)dır. Ahmet Hamdi de Kerem hikâyesini yazmasını tavsiye eder; çünkü yazara göre bu konu *Faust* gibi felsefi boyutu olabilecek şekilde işlenmeye müsaittir

Ahmet Kutsi Tecer, arkadaşlarına göre daha ürkek ve titizdir; bu tarz bir eser yazarken halk tarzını ve motifini bozma endişesini dile getirir. Avrupa'ya gidip Fransız masal ve destanlarını incelediğinde bu kanaati daha da kuvvetlenir. Nitekim, şiirlerinde halk tarzına yakın bir ifade kullanmasına rağmen destan yazma teşebbüsünde bulunmaz. Öte yandan Ataç, onları "şiir"den taviz vermemeleri konusunda uyarır. Yazdıklarının bir kısmı da mensur olan Hilmi Ziya, yazılan parçaları birleştirme konusunda sabırsızlanmasına rağmen bu görüşleri de kulak ardı edemez.

Ahmet Kutsi, Köroğlu dramını yazar. Haluk Nihat ise, 1919'da yazdıklarını, hiç gözden geçirmeden 1928'de, *Geçmiş Zaman Masalları* adıyla yayımlar.(Eserde Şah İsmail ve Gülizar adlı hikâyeyi nazmetmiş, ayrıca Tamar Hatun ve Süleyman Şah olayını da destanlaştırmıştır). Hilmi Ziya bütün çalışmaları heba edeceği ve ilgilenenleri sukutu hayale uğratabileceği düşüncesiyle bu adımı biraz kızgınlık, biraz kaygıyla izler. Gerçekten de eser hiçbir tepki almaz, kimseyi heyecanlandırmaz.

Haluk Nihat, 1934'te *Geçmiş Zaman Masalları*'na *Tahir ile Zühre* 'yi de ekleyerek eserini *Türk Destanına Giriş* adıyla yayımlar. Destanın tarihten çıkartılmasına karşı olan Hilmi Ziya'ya rağmen, Haluk Nihat, Milli Mücadele'yi de destanlaştırmak istiyordu (1935). Hilmi Ziya bir yandan fikrinde ısrar etmek istiyor; diğeri yandan, daha sultanî ve Mülkiye sralarından beri en büyük destekçisi olan arkadaşını kırmak istemiyordu. Muhalefetinde ısrarcı olamaz

ve Haluk Nihat, *Çanakkale, Mütareke ve Milli Mücadele* adlarıyla üç destan yayımlar. Yakın tarihle ilgili bu malzeme, içinde bulunulan özel şartlarda yazarın önceki destanlarından daha fazla yankı bulur ve bu Haluk Nihat'ın hoşuna gider. *Mütareke*'nin ön sözünde, yayımlar yayımlamaz pişmanlık duyduğu bu eserin gördüğü ilgiye şaşıtığını samimiyetle anlatır (Pepeyi1938). Ne var ki bu Hilmi Ziya'nın fikrini değiştirmemiştir; destanın anonim bir malzemeye dayandırılmasına dair ısrarını sürdürür ve bu konudaki fikirlerini *İnsan* dergisi ve *Tasvir* gazetesinde yayımlamaya devam eder.

Üçüncü teşebbüs, Behçet Kemal ve Haluk Nihat'tan gelir. Yıl 1949'dur Behçet Kemal Çağlar'ın çıkarttığı *Şadırvan* dergisi bu arayışlara yeni bir soluk katar. Enver Naci Gökşen'e göre Behçet Kemal'in verdiği emek açısından bu dergi, onun müstakil bir eseri olarak kabul edilebilir. 1949 Nisanında ilk sayı çıkarılırken dergide yurt folklorunun tanıtılacağı ve farklı sanat görüşlerine yer verileceği ifade edilir (*Şadırvan* 1 Nisan 1949). Gerçekten de bir yandan destan parçaları yayımlanırken diğeri yandan yazılarla destan fikri yeniden gündeme taşınır. Behçet Kemal'in yazdığı *Boğaç Han Hikâyesi*, Hilmi Ziya'nın heyecanını tazeler. *Şadırvan*'daki yazıları ve Halk Evleri'ndeki konferanslarını bu devrede aynı konu üzerine yoğunlaştırır. Teoride ulaştıkları seviyeyi örneklenmesi için arkadaşları Hilmi Ziya'ya baskı yapar; o da bunu denediği, Malazgirt'i anlatan destan parçasını, "*Bir Fetih Destanına Başlangıç*" adıyla *Şadırvan*'da yayımlar. Yılın sonuna gelindiğinde ise *Şadırvan*'ın soluğu tükenir; Behçet Kemal, "emek ve para ayıranların daha fazla ziyana katlanmaması için" biraz da sitemli ifadelerle derginin "son sayı"sını yayımlar. Kapanış yazısında "salâhiyetli kalemlerin kendisiyle fikir birliği ederek, iddia ve ispat ettikleri şekilde halk

şairinin feyizli tesirinin modern şiire aşî edilebileceğini gösterdiklerini” savunur (Çağlar1949: 1).

Öte yanda Batı trajedisi konusunda da çalışmalar yapan Selahaddin Batu, *Kerem ile Aslı’yu* manzum tiyatro olarak yayımlar(1943). Eflâtun Cem, Aşık Garip(1958), Kerem ile Aslı(1959), Tahir ve Zühre(1960) hikâyelerini yayımlar.

Behçet Kemal, *Dede Korkut’u* yazar. Hilmi Ziya’ya göre Oğuz Destanından alınan bu malzeme, destanın payen kapısıdır ve Türk destanına Battal Gazi’den başlamak gerekir. Battal Gazi köken olarak Arap’tır; ancak Türk hayal gücünün ürünüdür. Yarattığı tipler Anadolu fethinin Türk kahramanlarıdır. Nitekim Danişment Gazi ve Sarı Saltuk, serinin devamı olmalıdır. Bu etkiyle Behçet Kemal, Battal Gazi’yi ele alır. Behçet Kemal ve Haluk Nihat’ın yazdıkları birbirini tamamlayacaktır. Haluk Nihat ise memuriyet hayatının enerjisini tükettiğini düşünmesine rağmen yine Hilmi Ziya’nın teşvikiyle Malazgirt’ten Rumeli’ne geçen süreci yazmak ister; yazmaya da başlar; ne var ki Behçet Kemal de aynı konuyu yazmaktadır; üstelik Haluk Nihat onu çok daha başarılı bulur ve bu da şevkini kırar. Ancak kendi yazdıklarına da kıyamaz ve onları *Erenler Gaziler Destanı* başlığıyla yayımlar. Ön sözünde burukluğundan hiç söz açmadan büyük Türk tarihinin kahramanlık sayfalarını yazmak arzusunu dile getirir (Pepeyi1951). Bu destanla “istilâ dönemi”ni anlatılmış olur. Behçet Kemal, 1950’li yıllarda Battal Gazi’yi yazmaya başlar. Hilmi Ziya’ya göre arkadaşları yeniden ve bu defa daha olgun olarak destan işine sarılmışlardır. Ne var ki, Hilmi Ziya’nın tahmini çok da doğru çıkmamıştır.

Behçet Kemal *Battal Gazi* destanını ancak 1968’de yayımlar. 149 sayfalık eserin isminin altında, “masaldan tarihe” ifadesi vardır. Behçet Kemal, kapakta “taş basması aslından ayıklayıp naz-

ma çeken”, olarak takdim edilir. Kapak içerisindeki Behçet Kemal’in şu ifadeleri de şairin son dönemlerine kadar Türk destanı yazma fikrine sadık kaldığını gösterir: “*Ele alınan taş basması eser, Anadolu’nun nasıl bir som Türk kesildiğini, her kuşakla biraz daha işlenerek, tıpkı, ormandaki bir çam dalından kopup düşen bir kar birikintisinin yuvarlana yuvarlana, her daldan kar ala ala çığ oluşu gibi nesiller boyu gelişmesi ile halk dehasının müşterek malı olarak meydana gelmiştir. Şimdiye kadar Türk epopesi diye uluslar arası tarifine uygun bir eser verilememiştir. İşte halktan alınıp halka verilen ilk eser bu oluyor. Ateş olmayan yerde duman tütmmez; bu destandaki işlenen olaylar hep kabartılmış, büyütülmüş, sembollerle efsaneleştirilmiş gerçeklerden ibarettir*” (Çağlar1968).

Behçet Kemal, Malazgirt Destanı’nı da Ömer Naci Gökşen’e göre ölümünden bir gün önce bitirmiştir. Eser, şairin ölümünden sonra, *Malazgirt’ten İstanbul’un Fethine Dört Destan* içinde 1971’de, İstanbul’un fetih yıl dönümünde, Millî Eğitim Basımevinde yayımlanır. (Eserde Malazgirt destanı 14 sayfa, Akıncılardan Bir Akıncı Mihaloğlu Ali Destanı 5 sayfa, Boğaç Han Destanı 16 sayfalık manzum bir metindir. Sonraki Deniz Abdal 40 sayfalık bir manzum piyestir.)

1950’li yıllardan itibaren Ülken ve Pepeyi’de destanla ilgili duyarlılık azalmış görülür. Öyle ki grubun başındaki isim Hilmi Ziya, ölümünden kısa süre öncesine kadar (1973) yazmaya devam ettiği halde, konuyla ilgili son yazısını 1952’de *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde yayımlar (Ülken 1952). *Çağdaş Düşünce Tarihi*’ndeki bazı ifadelerden hareketle, modern şiirdeki epik havanın onu kısmen de olsa tatmin ettiğini ifade edebiliriz. 1951’de bir yazısında sunî destan arayışlarının geride kaldığını artık “hakikî dünyalarını bulan şairlerimiz kışalar, Karaveliler, hikâyeler ve

gazâvâtlar arasındaki görünmez bağları meydana çıkardıklarını” ifade eder (Ülken1951c:3). Bu, modern edebî ürünlerde halk ruhunun yansımadır ve Hilmi Ziya'nın bir anlamda hedefine ulaştığının işareti olarak alınabilir. Ülken'in kayıtlarında Orhan Veli'nin bile ismi geçer; ona göre yapılan çalışmaların da etkisiyle, genç şairlerin Anadolu'ya ve halk söyleyişine yaklaştığı bir döneme girilir; eski olanı ve her türlü kuralı yıkmaya kararlı olan Orhan Veli bile *Destan Gibi'yi* yazarak bu kaynağa yabancı kalınmayacağı örnekler (Ülken1951a: 13).

Büyük bir destan yazma teşebbüsüne gelince, anlaşılan o ki bu fikri daha çok yakın çevresindeki birkaç arkadaşıyla hayata aktarmaya çalışan Ülken'in gördüğü destek azalmıştır. Ondan birkaç yıl önce(1972) hayata gözlerini yuman yakın arkadaşı Haluk Nihat'ın en son eseri 1951 tarihidir. Zaten o, “Hilmi Ziya'nın hatırı için destan yazdığını” ifade etmekten çekinmemiş, her engelde konudan uzaklaşmıştır: *Mütareke*'nin ön sözünde gördüğü büyük destekle önce Milli Mücadele devrini destanlaştıracığını, sonra da büyük bir destan yazmaya gerekirse ömrünü vereceğini belirtmiştir. Memuriyetle bu çalışmaların zor olacağını ancak “ortada bir eser görememenin verdiği hicabın katlanılacak zafere degeceğini ifade eder; belli ki bu, aldığı olumlu tepkilerin yazara verdiği geçici bir motivasyondur. Nitekim, *Erenler Gaziler Destanı*'na yazdığı ön sözde de memuriyet hayatıyla bu çalışmaların birlikte yürütülmesinin zorluğuna işaret eder. Eserlerinin arkasının kesilmesine bakılırsa Pepeyi'nin 1954 sonrası milletvekili olarak politikaya atılması, onun bu alandaki çalışmalarını bütünüyle engellemiştir. Öte yandan daha ilk eserlerinden itibaren bir güvensizlik hissettiğini ve çalışmaları desteklenmeyince bu duygunun güçlendiğini de söyleyebiliriz. Yine kendi ifadelerine göre Behçet Kemal'in destanlarını kendi

yazdıklarından daha başarılı bulması da devam etmemesine diğer bir sebep olarak kaydedilmelidir.

Görülen o ki konuya, sonuna kadar sadık kalan Behçet Kemal Çağlar olmuş, Enver Naci Gökşen'e göre ölmeden bir gün öncesine kadar destan yazmaya devam etmiştir.1968'de ölümünden bir yıl önce arkadaşlarıyla başlattığı çalışmayı *Battal Gazi Destanı* adıyla yayımlamıştır. Ayrıca radyoda *Bitmez Tükenmez Anadolu* başlıklı seri konuşmalar yaptığı da bilinmektedir. (Bu konuşmalar 1994'te Kültür Bakanlığınca yayımlanmıştır.) Yine Gökşen'in Çağları'nın notlarından aktardığına göre *Timur ve Yıldırım* adlı bir operası da vardır; ancak bu eser bulunamamıştır.

Bunlar, göz ardı edilemeyecek çalışmalardır; ancak Ülken'in de belirttiği gibi kalkıştıkları, birkaç kişinin değil, bir neslin bile altından kalkamayacağı büyüklükte bir iştir. Epik şiir geleneği Türk şiirinde varlığını hissettirecek bir boyut kazanmış olmasına rağmen “büyük bir Türk destanı” yazma teşebbüsü ne yazık ki sahipsiz kalmış bir fikirdir.

Ülken ve arkadaşlarının çalışmalarının iki yönü vardır; biri Anadoluçuluk fikrini destekleyen, halk kökünden beslenen bir modern edebiyat şuuru oluşturmak; bir de büyük bir Türk destanı yazarak bir anlamda, Türk Rönesansına kaynak oluşturmak. Halka yaklaşma fikrini sadece Anadoluçulara bağlamak mümkün değildir; ancak, gerçekten de hemen aynı dönemde farklı sanatçılar farklı ele alışlarla, halk söyleyişine ve anonim malzemeye yönelmişlerdir.

İkinci arayış çok daha büyüktür: Batı'dakine benzer Rönesansa temel oluşturabilecek büyük bir destan yazmak; bunu doğal destan dokusuna sadık kalarak, anonim eserlere ve halk söyleyişine bağlı gerçekleştirebilmek. Destanı önemli bir kültürel malzeme olarak gören Gökalp veya onun anla-

yışına bağlı olanlardan farklı olarak, Anadolu'cu bir yaklaşımla destanın tarihini Malazgirt'ten başlatmak... Hilmi Ziya, Türk düşünce tarihinin çok önemli isimlerinden biridir: Erol Güngör(agy 2002:56), onun Anadoluculuğunun, en önemli vasıflarından biri olduğunu ifade ederken Süleyman Hayri Bolay, onun diğer bütün çalışmalarını bu fikre hizmet için yürüttüğünü ifade eder. Ancak, daha Mülkiye yıllarından itibaren bu konuyla ilgili pek çok ilmi ve edebî çalışma yapmasına rağmen, bunların çoğunu yayımlamamıştır. Bu konuda yaptığı geniş zaman dilimine yayılan araştırmalar ve edebî çalışmaları, onun Anadoluculuk fikri yanında onu destekleyen bir çalışma olarak büyük bir Türk destanı yazma ve yazdırma gayretini ortaya koyar. Ne var ki belki Gökalp'ten farklılaşması ve Gökalp ekolünün bu konuda daha fazla destek görmesi; belki Anadolucuların kendi aralarında bile bütünlük oluşturamaması; belki de yola çıktığı arkadaşlarının sanatçı olarak ona yeterince destek sağlayamaması veya Hilmi Ziya'nın çok da iddialı görünmekten çekinir gibi bu çalışmaları yakın çevresiyle sınırlı yürütmesi bugün bakıldığında ilgi çekici görülen ve emek verilen bu çalışmayı layık olduğu yerden uzağa sürüklemiştir. Yine de Türk aydınları için "Türk Rönesansı", gerçekleşmediği sürece cazibesini koruyacak bir kıvılcıktır. Bu fikre ciddi anlamda emek sarf etmiş olanların tanıtılması, hem onlara bir vefa borcudur hem de aynı fikri paylaşacaklara bir ışıktır.

KAYNAKÇA

- Bolay, Süleyman Hayri. "Gülseren Ülken'le Babası Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken Hakkında Bir Söyleşi", *Türk Yurdu*, C.22, S.174, s.55-58.
- Çağlar, Behçet Kemal. *Battal Gazi Destanı*, İstanbul, Baha Mat, 1968.
- "Malazgirt Destanı", *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un Fethine*, İstanbul: Devlet Kitapları, 1971.

- Bitmez Tükenmez Anadolu*, Ankara: Kültür Bak. Yay. 1994.
- Demir, Şenol. "Türk Edebiyatında Nevyunanilik Akımının Kaynakları." Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 1997.
- Gökşen, Enver Naci, *Behçet Kemal Çağlar*, Ankara: TDK Yay, 1970
- Güngör, Erol. "Hilmi Ziya Ülken İçin", *Türk Yurdu*, C.22, S.174, s.5-6
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı C.III*, İstanbul: TEV Yay. 1978.
- Pepeyi, Haluk Nihat. *Geçmiş Zaman Masalları*, İstanbul: Hüsn-i Tabiat Mat., 1928.
- Türk Destanına Giriş*, İstanbul: Ülkü Mat., 1934.
- Türk Destanından*, İstanbul: Stad Mat., 1945.
- Erenler Gaziler Destanı*, İstanbul: Akgün Mat., 1951.
- Tansel, Fevziye Abdullah. "Ömer Seyfettin'in Hayatı İlk Eserleri ve Şiirleri" *Doğumunun Yüzcüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., s.51-72
- Topçu, Ümmühan. "Hilmi Ziya Ülken'de Türk Rönesansı Arayışı ve Destan", *Milli Folklor*, S.65, s.102-105.
- Ülken, Hilmi Ziya. "İznik Müdafası", *Anadolu Mecmuası*, S.1,1Nisan, 1924(1340).
- "Anadolu Örfü ve Destanlar" S. 1-2, 1924(1340)
- "Destana Dair Tarihçe", *Erenler Gaziler Destanı* Ön Sözü, 1951a.
- (Haluk Nihat Pepeyi), *Akün Mat.*, s.5-14
- "Destanlar Efsaneler", *Yeni Sabah*, 12 Kasım, 1951b.
- "Millî Destan ve Folklor", *Türk Folklor Araştırmaları*, C.2, S.33, 531-514, 1952.
- "Millî Destan ve Folklor" *Yeni Sabah*, 29 Ekim, 1951c.
- "Türk Milletinin Teşekkülü", *Millet ve Tarih Suuru*, 1976a.
- "Kültürümüzün Kaynakları", *Millet ve Tarih Suuru*, 1976b.
- Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay., 1994.
- Gökalp, Ziya. "Deli Dumrul", *Yeni Mecmua*, S.4, 2 Ağustos, 1917a.
- "Tepegöz", *Yeni Mecmua*, S.5, 9 Ağustos, 1917b.
- "Yaradılış", *Yeni Mecmua*, S.6, 16 Ağustos 1917c.
- "Boğa ile Boğaç", *Yeni Mecmua*, S.7, 23 Ağustos 1917d.
- Türk Töresi*, İstanbul: Akün Yay. 1972.
- Makaleler 9*, (Hazırlayan Şevket Beysanoğlu), Ankara: Kültür Bak. Yay. 1980.